

Fra historie og tradisjon til opplevelse

I artikkelen "Hva slags svar? Spørrelister som metode og materialet som kilde" har jeg pekt på en rekke generelle utviklingstrekk når det gjelder å bruke spørrelister for å samle inn materiale og for å analysere det. Her skal jeg gjøre det generelle spesielt ved å ta for meg to spørrelister om samme tema som er blitt sendt ut av NEG med 44 års mellomrom.

HISTORIE OG TRADISJON VAR DET MAN ØNSKET SEG –

Spørrelister om svangerskap, fødsel og barnestell ble utarbeidet og sendt ut i 1954 av Lily Weiser-Aall.¹ Forut for utformingen av spørrelistene Barnestell i eldre tid lå hennes egen interesse for temaet. Det kom inn 246 svar som dannet grunnlaget for avhandlingen hennes, *Svangerskap og fødsel i nyere norsk tradisjon*, (1968). Hun brukte den samme grundige formen for forberedelse til denne spørrelisten som til alle de andre hun utarbeidet for NEG. Hvordan hun arbeidet i forkant av utarbeidelsen av spørrelistene, skrev hun om i artikkelen *Gifteferdig ungdom*.²

Først blir alt kjent trykt og utrykt stoff om emnet gjennomgått, deretter det stoffet som er tilgjengelig for det øvrige Norden og til sist fra kontinentet. På den måten får man et inntrykk av hva som er vesentlig, samtidig ser man hvilke synspunkter og detaljer (som) eventuelt er forsømt av forskningen. Et slikt forarbeid hjelper en siden til å forstå svarene, som iblant kan være misvisende dersom man ikke kjenner til et større stoff.³

Lily Weiser-Aall har ikke etterlatt seg notater om det trykte og utrykte stoffet hun gjennomgikk før hun laget spørrelistene 45 og 46. Men går man til boken *Svangerskap og fødsel*, finner man en bibliografi på omkring 400 titler. Det er ikke urimelig å tenke seg at mye av denne litteraturen kjente hun før spørrelistene ble utarbeidet. Bare et fåtall titler er om svangerskap og fødsel i førreformatorisk tid, et noe større antall titler er litteratur med empirisk materiale fra forskjellige deler av Norge i etterreformatorisk tid. Det er hentet fra topografisk litteratur fra 17- og 1800-tallet og fra tradisjonssamlinger som også dekker tidlig 1900-tall. Størparten av litteraturen hun viser til er kontinental, på latin eller på forskjellige europeiske språk. Materialet som skulle samles inn i Norge skulle, etter hennes "arbeidsbeskrivelse" slik den er sitert over, forholde seg til denne omfangsrike kunnskapen og plassere

norsk tradisjon inn i det store perspektivet både historisk og geografisk. Ønsket om en bredest mulig historisk dokumentasjon, samt en geografisk variasjon av forholdene omkring svangerskap, fødsel og barnestell krevde en detaljert spørreliste. Spørrelistene tok sikte på å kartlegge praksis og hjelpemidler, sed og skikk, knyttet til temaet, og gjør det med mellom 50 og 60 spørsmål, til dels delt opp med flere underordnede spørsmål. I noen tilfeller var det nødvendig å forklare nærmere hva det ble spurt om. Til spørsmålet om man brukte såkalte "såveputer" følger følgende forklaring: "Det er et ytterplagg, ofte i fast tøy, til å bære barn i. Det likner i form våre skinnpåser for spebarn, men det var ikke sydd som påse. Det var et langt stykke som ble lagt sammen over barnet og bundet sammen i sidene". Den detaljerte forklaringen viser at den som spør allerede sitter med omfattende kunnskaper, men har behov for å fylle inn brikker i et allerede kjent puslespill. Dokumentasjonen man var ute etter på 1950-tallet, var detaljert historisk faktakunnskap om gjenstander og bruk som det manglet kilder og opplysninger om i Norge. Spørrelistene om svangerskap, fødsel og barnestell i eldre tid tok sikte på skaffe til veie samme typen faktainformasjon som vi i vår samtid kan hente via en mengde trykte kilder.

Ettersom det hovedsakelig var objektive faktakunnskaper man var ute etter, skulle medarbeiderne på 1950-tallet ikke bidra med egne holdninger til eller meninger om temaet. Likevel kan holdninger leses ut av noen av svarene, spesielt svar på spørsmål som var formulert slik: "Husker du hva man mente om..." og som var knyttet til tro og skikk. I hovedsak var spørsmålene imidlertid knyttet til gjenstander og praksis, til fakta.

- OG SLIK BLE DET

En medarbeider i Hordaland gjorde rede for bakgrunnen for svarene til spørreliste 45 med å skrive at de var basert på "eiga røynsle" og på opplysninger fra to eldre kvinner, men i det store og hele ville han nok fått de samme svarene over hele herredet, understreker han. En annen medarbeider har opplyst at før han svarte på en spørreliste fra NEG, tok han seg en runde i bygda til sitt faste kontaktnett. Medarbeideren fra Krødsherad opplyser at svaret er basert på egen erfaring, "sammen med Karoline Ørpen, husmor, 70 år, m.fl.". Slik svarte den samme medarbeideren på spørsmålet om hvordan barnet ble kledd på overkroppen:

a) barnet fikk på seg skjorte og trøye. I skjorten var tøyet "staut", og trøyen var av et bløtt, flanell lignende stoff.

b) Armen på barnet blir ikke reivet inn, de var frie, linden (listen) var ca. 15 cm bred og ca 1,5 cm lang. (9730) ⁴

Slike svar er uvurderlige når vi i ettertid vil ha kunnskap om hvordan det faktisk var.

Ved å formulere spørsmålene med "en", "man" og "folk", slik det var vanlig til et stykke ut på 1970-tallet, var hensikten ikke bare å få objektiv dokumentasjon om et emne, men også å få svar som skulle dekke et større geografisk område, nemlig medarbeiderens bygd.

Den landsdekkende dokumentasjonen skulle vise til variasjon mellom de forskjellige bygdelag og deler av landet og avdekke historiske lag i tradisjonen. Gjennom en kartlegging av lokal tradisjon og praksis skulle man komme frem til "norsk" tradisjon og bruk.

Alder var et viktig kriterium for tradisjon den gangen.⁵ I svarene til spørreliste 45 fremstår noen fylker som klart mer alderdommelige enn andre. Hordaland er et slikt "alderdommelig" fylke med mange tradisjonsbevisste medarbeidere som la vekt på at de hadde sine informasjoner fra eldre folk som kanskje til og med husket tilbake til besteforeldrenes tid. Svar på spørsmål om barnet ble døpt så fort som mulig, om gaver til det nyfødte barnet, om det var noen sammenheng mellom morens opplevelser eller oppførsel og barnets utseende, om ammeperiodens lengde og bruk av "tåte" til barnet, viser at i dette fylket hadde man holdt på eldre tradisjon. Det vi ikke vet noe om, er om den enkelte medarbeider silte ut nyere tradisjon som uinteressant og dermed forsterket inntrykket av Hordaland som et spesielt konservativt og dermed tradisjonsrikt fylke. Motsetningen er Østfold som ut fra de gitte kriteriene fremstår som et tradisjonsfattig fylke. I boken om svangerskap og fødsel i nyere norsk tradisjon benytter Lily Weiser-Aall i langt større grad svarene fra de tradisjonskonservative fylkene enn svar fra fylker som fremsto som fattige på eldre tradisjon.

TIDSPERSPEKTIVET

Hovedoverskriften i spørreliste 45 (og 46) fra 1954, Barnestell i eldre tid, rettet perspektivet bakover til en ubestemt historisk fortid. Medarbeiderne var innforstått med at det var fortidens tradisjoner som var viktige, ikke deres egen og samtidens praksis. Dette styrte svarene slik at hovedvekten ble lagt på hvordan det var før, selv om det i første delen av spørrelisten ble spurt om hvordan det er nå, dvs. på 1950-tallet. Når også medarbeiderens hjemmelsmenn, eller rettere hjemmelskvinner, skulle høre til i det eldre alderssjiktet for at tradisjonen skulle tidfestes så langt tilbake som mulig, er det ikke overraskende at svarene på spørsmålet "hvordan er det nå" ofte ble at informasjonen var fra eldre tid, og at informanten la til at "jeg tror nok det er slik fortsatt". Men det var heller ikke svarene om samtiden som var det mest interessante for Lily Weiser-Aall i analysen av materialet,⁶ etter som den faglige forståelsen var at tradisjon var levninger i nåtiden av sed og skikk fra gamle dager. Dette fører til et unyansert syn på historien. Bruken av pronomener som "en" og "man" i formuleringen av spørsmålene, samt med substantivet "folk", fører til at ikke bare fortiden blir unyansert, men at også sosiale skiller forsvinner eller blir utydelige.

I svarmaterialet på spørrelistene om barnestell i eldre tid kan man ikke se

eller regne seg til hvor langt tilbake medarbeiderens egne erfaringer strakk seg uten å gå til personalarkivet. Derimot ble alderen oppgitt på den eller de personene som medarbeideren hadde sine informasjoner fra. De var ofte både 70 og 80 år. Med det kan man plassere opplysningene og erfaringen i tid. Det samme er tilfelle når det refereres til hendelser knyttet til avdøde personer som det oppgis fødsels- og dødsår for. I slike tilfeller kan informasjonen gå så langt tilbake som til midt på 1800-tallet. Samlet sett er imidlertid tidsaspektet flytende og forholder seg uspesifisert til "i eldre tid", et begrep som betegner et tidsmiljø mer enn en periode som kan markeres med årstall. Først i 1987 ble medarbeidernes alder påført svarskjemaet.

NÆR FORTID OG SAMTID

I 1998 ble spørrelistene fra 1950-tallet ble fulgt opp med en ny liste med samme tema.⁷ Forarbeidet til spørrelisten ble gjort, ikke ved å lese all tilgjengelig litteratur om emnet svangerskap og fødsel, men ved å lese nyere etnologisk og folkloristisk litteratur om fødsler og det å bli foreldre,⁸ noen år-ganger av spesialbladet Foreldre og barn, bøker om å bli foreldre⁹ og om å bli far.¹⁰ Siktemålet var å fange opp så mange vinklinger som mulig på temaet ut fra dagens holdninger. Det var viktig å få informasjon om endringer, om erfaringer og holdninger over tid, knyttet til både det praktiske og innholdsmessige. Sosiale relasjoner mellom de viktigste aktørene, mellom foreldrene og mellom foreldrene og deres nærmeste, var nå et viktig perspektiv.

På 1970-tallet hadde etnologer og folklorister endret fokus fra "i gamle dager" til å sette den nære fortid og samtiden i sentrum. Det nye perspektivet fikk konsekvenser for hvilke spørsmål det er relevant å stille og for hvordan de må stilles. Lesningen av samtidskilder, av bøker og blad, viste at holdningen til svangerskap og fødsel hadde endret seg. Det var viktig å formulere spørsmålene slik at de kunne fange opp hvordan den generelle samfunnsutviklingen kunne leses i den enkeltes beskrivelser av holdninger og erfaringer. Medarbeidernes fødselsår er nå oppgitt på svarene slik at informasjonen og erfaringene kan tidfestes. Eldste medarbeider som svarte i 1998 var født i 1912 og den yngste i 1973. Ettersom den eldste medarbeideren fikk sitt første barn på 1930-tallet og den yngste i 1998, gir det et tidsspenn som dekker over halvparten av 1900-tallet. Medarbeiderens fødselsår legger til rette for å sammenholde svarene til medarbeidere født i et bestemt tiår og til å sammenligne med en gruppe født i et annet tiår. Om tallene er små, gir de likevel muligheter til å få frem forskjeller i praksis og holdninger over tid, og vi får en god dekning av utviklingen gjennom store deler av 1900-tallet på tross av at medarbeidernes svar er individuelle minner. Ingen enkelt svar gir det fulle og hele bildet, men til sammen åpner svarene for å se temaet fra mange sider. Variasjon og prosess vises i svarmaterialet, et perspektiv som er av betydning for en kulturell analyse av vår egen tid.

Det er to hovedlinjer man kan peke på i den generelle utviklingen etter 2. verdenskrig. Den ene er knyttet til familieplanlegging og har medført at det

å få barn mer og mer er blitt et spørsmål om personlig valg. I spørrelisten fra 1954 var dette ikke på dagsordenen i det hele tatt. Den gang ble det første spørsmålet plassert rett inn i et påbegynt svangerskap med: "Husker folk hva slags mat en mente var skadelig for vordende mødre?" I 1998 startet spørrelisten derimot med: "Hvilke ønsker og forventninger hadde du til det å få barn? Hadde du tenkt på forhånd hvor mange barn du kunne tenke deg, hvilket kjønn, og når i forhold til studier, utdanning, jobb, karriere og lignende?" I ettertid er det klart at spørsmålet ikke åpner for å velge bort barn, ¼Zc ĔeZcWgĔb Vc\Zā^Zc ĩ^YVYZiZ[V i ĥi ĴgZ ĴgZā kVā#

I svarene får vi demonstrert en kulturell prosess. Det gjelder også for endring av holdninger til ønsker og forventninger om å få barn. En del eldre medarbeidere svarte at hun eller han ikke hadde noen spesielle forventninger verken til hvor mange barn man ønsket seg eller til hvilket kjønn. Det var bare slik at når man hadde giftet seg, så ventet man at det skulle komme barn. Yngre medarbeidere, født på 1940-tallet og senere, svarte på spørsmålene om ønsker og forventninger på en slik måte at man ser at det for dem var et naturlig spørsmål å få og at man hadde tenkt "planlegning".

Den andre hovedlinjen i de endringene som har funnet sted henger sammen med individualiseringen og personliggjøringen i samfunnet generelt. Det gjelder både for den gravide selv og for barnefarens rolle og plass. Spørreliste 179 var derfor laget i to nesten likelydende utgaver: Å bli mor og Å bli far. Fedrenes svar ¹¹ forteller kanskje mest "nytt" fordi vi så sjelden hører deres stemme. Mange av dem er også ganske åpenhjertige i svarene sine. Slik svarte en av dem som ønsket seg mange barn:

Partneren ga uttrykk for at to barn var nok. Jeg måtte benytte et visst press for å få det tredje barnet... Jeg tok i mot barn så snart de ville komme med åpne hender. Min kone ble ellers gravid før vi hadde giftet oss. Satt på spissen kan jeg si at det den gang var viktigere for meg å få et barn enn en partner – men en partner er nå engang et uunnværlig virkemiddel for å oppnå et slikt resultat! (33724)

Hvordan spørsmålene om holdninger "traff", fikk vi konkret tilbakemelding på for eksempel gjennom svarene på spørsmålet om medarbeiderens syn på gravide kvinner, om de var vakre eller ikke. Eldre medarbeidere, både kvinner og menn, svarte i retning av at det hadde de ikke tenkt på, for det var bare slik det var.

En eldre mann, født i 1920, ble provosert av spørsmålet. "Hadde lyst skriva: Toskut spørsmål, minner mykje om eit Se og Hør intervju". (33769) I reaksjonen sin setter han ord på den utviklingen som har funnet sted, nemlig at fokuseringen på personlige forhold, som er så tydelig i dag, ikke var et relevant perspektiv for medarbeidere født før 1940.

Det var det heller ikke når det gjelder spørsmålet om det ble "hygget" for den fødende på sykehuset eller klinikken, et spørsmål som relaterer seg til utviklingen på moderne barselavdelinger. Et slikt spørsmål ble ikke stilt

K. 54—2118 — et praktisk plagg for den som har noe å kamouflere.

Omstendighetstøy fra en tid da svangerskapet skulle skjules. Fra *Kvinner og Klær* 31/1954.

Moderne omstendighetstøy. Lykkelige omstendigheter skal være synlig for alle! Reklame fra danske Valja Design.

medarbeiderne på 1950-tallet, og det ble den gangen heller ikke spurt om hvor fødselen fant sted. Av svarene fra 1954, av medarbeidere født før og etter 1900, ser en at det vanligste var hjemmefødsel. Selv om forholdene rundt fødselen ikke ble beskrevet ut fra hyggeperspektivet, må en regne med at fødselen og liggetiden var omkranset av hverdagens liv og røre. De eldste medarbeiderne i 1998 fikk barn på 1930- og -40-tallet. Barnet ble gjerne født hjemme eller på en lokal fødestue og medarbeideren har få kommentarer til spørsmålet om "hygge". Men en del som fødte på sykehus eller klinikk på 1950- og -60-tallet, svarer nærmest med galgenhumor: "Hygge?".

Beskrivelsen de gir av fødselssituasjonen er gjerne at ektefellen sporenstrets var blitt sendt hjem, at de selv ble lagt i et kaldt og upersonlig rom, og at de ble liggende alene til fødselen var kommet i gang. En rent forretningsmessig affære med andre ord, langt fra deltakende ektefelle, dempet belysning og saccosekk, – slik vi ser beskrevet i 1990-tallets fødselslitteratur.

I 1954 var det interessen for barnet som sto i sentrum, noe som også går frem av undertittelen: "Omsorg og stell med barn før dåpen". I 1998 var perspektivet endret til det å bli foreldre. Interessen ble fokusert på de voksne som er sterkest involvert, nemlig foreldrene og andre nære voksne. Det er likevel ikke slik at barnet var en biperson i spørsmålene selv om fokus ble satt på det å bli mor og far. Vi skrev innledningsvis til medarbeiderne

Medarbeider Knut Spjeldnes fra Lindås i Hordaland sendte denne akvarellen med svaret på spørreliste 45. Den er laget etter et maleri av misjonæren H. C. Knudsen 1861 og viser hvordan et spebarn var reivet. Foto: NEG

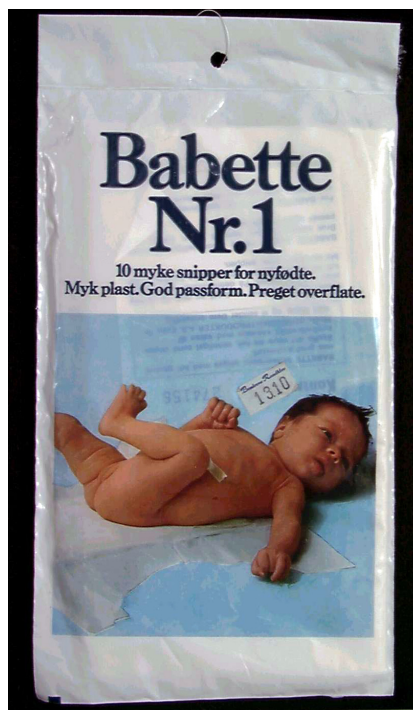
våre: "Men denne viktige hendelsen i livet berører selvsagt foreldrene i stor grad, og vi har derfor valgt å fokusere (også) på hva det betyr å bli mor og far, konkret knyttet til svangerskap og fødsel". I spørsmålene var barnet tvert imot sterkt til stede, gjennom de valg, forventninger, forberedelser og deltakelse som foreldre og andre involverte stilte med. Svarene på spørrelisten viser da også dette til fulle.

I 1954 var det nødvendig å etterlyse detaljert informasjon om for eksempel hva slags klær man hadde til spedbarn og hvordan man skaffet seg det. For den tidsepoken som 1990-tallets medarbeidere representerer, fins det en rekke kilder som kan gi svar på den typen detaljspørsmål. Ut fra den enkelte medarbeiders alder og beskrivelse av svangerskapet og de forberedelser man gjorde når det gjelder utstyr, kan man gå til for eksempel bøker, blad og salgskataloger og få de detaljopplysninger man trenger. Disse kildene gir god informasjon om hva som har vært anbefalt av helsefaglig ekspertise, hva som har vært tilgjengelig på markedet og hva som har vært på moten i den aktuelle tiårsperioden både for den gravide kvinnen og for det nyfødte barnet.

I 1998 ble det isteden spurt om man strikket og sydde selv, fikk, arvet eller kjøpte babytøy og babyutstyr. Svarene viser variasjon over tid, ut fra økonomi og individuelle holdninger, – fra at man laget det meste selv, at man under 2. verdenskrig måtte bytte til seg nødvendig tøy og tekstiler og sy om for å få det man trengte, til man i dag i store trekk kjøper, får eller arver og lar utstyr og klær gå videre til egen nestemann eller en annens barn. Når det gjelder utstyr som vugge, seng og barnevogn, stilte vi i 1998 spørsmålet om når i svangerskapet man skaffet dette og eventuelt hvem av foreldrene som sto for hva. Svarene på dette spørsmålet gir interessante innfallsvinkler til den spenningen og usikkerheten som knytter seg til det å vente barn, også i en moderne og teknologisk tid.

TRO, SKIKK OG HOLDNINGER

Lily Weiser-Aall la stor vekt på å få informasjon om eldre folketro omkring svangerskapet, fødselen og det nyfødte barnet. Hun stilte spørsmål om seierslue, sammenvokste øyenbryn, virvler i håret, føflekker og hvilken ukedag

Papirbleien har revolusjonert baby-stellet. Foto: Norsk Folkemuseum

barnet var født på, – alt i den hensikt å avdekke om det fortsatt fantes eldre forestillinger om en sammenheng mellom slike fenomener og barnets karaktertrekk og fremtidsutsikter. Spørsmålene avspeiler Weiser-Aalls egen interesse for gammel folkelig tro og skikk og langt på vei er det disse aspektene som blir kartlagt og analysert i boken Svangerskap og fødsel i nyere norsk tradisjon. Svarene viser større variasjon enn boken viser. I Østfold var de gamle tradisjonene om egenskaper knyttet til det å være født med seierslue ikke lenger levende, og gis derfor liten plass i avhandlingen.

Selv om 1950-tallets medarbeidere ikke ble bedt om å formidle personlige holdninger, så åpner likevel spørsmål av typen ”mente man” for egne meninger. Svar på hva man mente var årsaken til medfødte lyter på barnet, var at det var en konsekvens av at moren hadde vært uforsiktig i svangerskapet med det hun hadde sett på eller tatt i:

Føflekkar tolka dei ofte som merke på og minne etter hendingar som mora hadde vore ute for under svangerskapet. Døme: Under moltplukking var det ei gjenta som kasta ei molte i tinningen på ei svanger kona som var med. Og då barnet vart født hadde det ein føflekk på same staden – plent på skap som ei molte. (9730)

Andre mente at det var skjebnen eller at det var en straff fra Gud.¹² Det er umulig å se om dette er holdninger som hele bygda sto bak eller om de står for medarbeiderens egen regning. Enkelte medarbeidere bruker fortellinger for å illustrere noe han eller hun mener er riktig, eller for å vise hva ”noen” i bygda tror. Også i svarene til spørreliste 179 finner vi fortellinger med forklaringer på hvorfor barn blir født med lyte. En kvinne av årgang 1941 gir eksempler fra sin egen oppvekst om hva folk mente. Hun slutter seg kanskje indirekte til ”folks” mening når hun legger til at hun selv har sett den omtalte personen:

Så er det en dame her i kommunen, som er alvorlig vansiret i ansiktet. Hun kalles Katt-... Altså fordi hennes mor blei skremt av en katt da hun gikk med henne. Jeg har sett denne damen noen ganger. (33740)

En annen, av omtrent samme årgang, forklarer hvorfor datteren ble født med hareskår. Her blir det helt klart hennes personlige opplevelse som er avgjørende for hvordan hun ser en årsakssammenheng mellom opplevelsen og det som senere skjedde:

Jeg så et TV-program om hareskår da jeg gikk med jenta, Og jeg ble så redd, den angsten bar jeg med meg. Og hva skjedde! Jenta mi ble født med lukket leppespaltning. Altså hadde hun arr på overleppa, det hadde lukket seg og grodd underveis. (33682)

Også i vår egen samtid er det rom for holdninger og meninger som ikke har

sin rot i medisinsk kunnskap og kan "bevises" vitenskapelig. I 1998 var NEG interessert i å fange opp noe av dette og stilte spørsmålet: "Ville du/dere vite barnets kjønn på forhånd? Kjenner du til tegn som kan si noe om det?" "Dette er vel bare folketro og tull" er ett svar, men ikke det eneste. En mann, født i 1930, kunne fortelle dette:

En gammel mann fortalte meg at bare man lå på tvers i sengen under befruktningen, ville det helt sikkert bli en gutt. Det var nå etter at naboen hans, som hadde fått to jenter, fikk det rådet av han, og så fikk en gutt. (33803)

Mange kjenner metoden med å la en gullring pendle over vristen eller magen og ut fra den retningen ringen svinger, eller ut fra den figuren ringen tegner, kan man si om barnet er gutt eller jente. Den mest kjente måten å påvise barnets kjønn på er likevel å se på om magen er spiss eller rund. Mange har hørt om den, noen få mener at det "har noe for seg". En kvinne, født i 1929, skrev i sitt svar:

Somme meinte dei såg det på fasongen. Om ein bar det høgt eller lavt. Traff det somme tider. Så var det ein metode vi skulle prøve då vi venta nr. 3. Vi skulle henge gullringen i ein tråd, trur det skulle vere ulltråd. Så skulle ein halde tråden så still ein kunne, og så skulle ein sjå kva veg den tok til å pendle. Mot og frå seg, eller på tvers framfor seg. Hugsar ikkje kva som var kva, men etter resultatet skulle det bli gut. Eg trudde ikkje heilt på det, og resultatet var hipp som happ, vi hadde eitt av kvart før. Mannen min vart forundra når det vart jente, så han trudde på det, kanskje hadde han mest lyst på ein gut til? (33678)

Et par av de yngre medarbeiderne stiller seg positive til at stjernetegnet betyr noe for barnets fremtid.

NYE TEMAER, NYE PROBLEMER

Den forberedende lesning til spørreliste 179 førte til at nye temaer måtte inkorporeres. I et nummer av bladet Foreldre og barn slo en innsender til lyd for at man i alt skriverseri om alternative metoder for å få barn ikke må glemme at det går an å bli foreldre ved å adoptere, og at man kan oppleve like stor glede over å få adopterte barn som å få barn man har frembrakt selv. Det bekreftes av en nydelig fortelling NEG nå har i arkivet sitt fra en mor som etter å ha forsøkt i sju år på å få egne barn, fikk adoptert en gutt:

En dag, etter 7 barnløse år, mens jeg holdt på å forberede til kveldens gjestebud med venner, kom det et brev med det fantastisk gledelige budskap at et guttebarn var født den og den dato. Denne gutten trodde man helt sikkert ville passe godt hos oss, og vi ville antagelig kunne få hente

ham hjem til oss om fire til seks uker! Jeg trodde jeg skulle bli gal av glede, ringte straks min mann på jobben, og deretter til min mor og mine svigerforeldre. Gleden var ubeskrivelig hos alle. Min mann tok seg fri fra jobben og kom hjem så fort han bare kunne. (33669)

Adopsjonsloven ble innført i 1917, og så sent som i årene 1961-66 var det i gjennomsnitt 785 barn som ble adoptert i Norge hvert år. Inntil da var det i overveiende grad norske barn som ble adoptert. Senere er et økende antall barn adoptert fra utlandet. I 1997 ble det adoptert i alt 814 barn i Norge, og av disse var 542 utenlandske. Av de utenlandske barna var 16 % fra et europeisk land, resten fra Asia, Afrika eller Sør-Amerika. Parallelt med at adopsjon er blitt vanligere, er det også blitt alminnelig å ha en notis om adopsjon i avisenes personaliaspalte.

På NEG's spørsmål om adopsjon, kom det inn noen få svar. Et par medarbeidere forteller om egne adoptivbarn. Ett svar, fra en medarbeider født i 1923, gir en indikasjon på hvordan adopsjon kunne bli ordnet på 1930-tallet. Svaret er også et eksempel på hvordan man i NEG-materialet kan få svar på spørsmål som man ikke har stilt:

Vi henvendte oss til bostedets prest, som også var prest for et mødre hjem i nærmeste by for å undersøke muligheten for å adoptere et barn derfra. Han spurte oss bl. a. om vi ville ha gutt eller pike. Vi svarte at vi ikke ville ønske oss et barn av et bestemt kjønn fordi man ikke kunne velge slikt når man avlet barn selv heller. Presten kunne ikke love noe, men skulle ta kontakt ved et aktuelt tilfelle. 18 måneder senere dukket presten opp og fortalte at vi kunne få en pike en uke fra da av. (33771)

De fleste andre medarbeiderne bare berører temaet adopsjon. Den viktigste funksjonen ved spørsmålene er at perspektivet blir synlig. Noen medarbeidere tar opp adopsjon når de svarer på spørsmålet om familieplanlegning. Andre kople adopsjon til alternative metoder for å få barn. Når det gjelder holdning til adopsjon, trakk en medarbeider spørsmålet om slektsgård og odel inn.

Uten unntak og uten hensyn til alder var NEG's medarbeidere positive til familieplanlegning. Det får man ta som indikasjon på at tankegangen, det å planlegge om en skal ha barn og hvor mange, er blitt allment godtatt. Familieplanlegning innebærer imidlertid en eller annen form for prevensjon. Det ble det ikke spurt om fordi vi i NEG på det tidspunktet var usikre på hva vi kunne spørre om i forhold til Lov om personregister.¹³ En del medarbeidere har likevel skrevet om det, mest i generelle vendinger, men også ut fra egne erfaringer. Slik skriver en mann av 1934-årgang:

Etter kvart har vi fått 6 born. Därleg planlegging, vil somme seie. Og eg må seie at sidan dette gjekk føre seg i ein periode då debatten om famlieplanlegging var sterkt framme, kjende eg et ikkje lite sosialt press

i retning av at dette vart i meste laget! Sjølv om vi har vore "heldige" med borna våre, og debatten har jamna seg ut og blitt meir nyansert, ser eg det som både nødvendig og rett at ei eller anna form for planlegging trengst. Prevensjon i ei eller anna form. (33710)

Prevensjon, selvbestemt abort, ultralyd og fostervannsprøve stiller dagens mennesker overfor en rekke vanskelige valg som de eldre medarbeiderne våre ikke ble stilt overfor. Svarene viser til dels dette. Å ville ha barn var en selvfølge når man først giftet seg, var en vanlig reaksjon på spørsmålet om ønsker og forventninger til det å få barn. Et par av de eldre mannlige medarbeiderne skrev at en odelsgutt var nødvendig og så viktig at det hadde betydning for valg av partner, men gikk ikke videre med problematikken.

Selv om gjennomsnittsalderen på NEG's medarbeidere er høy, har de barn og barnebarn som kan ha andre holdninger enn de har selv, og dette forholder de seg reflekterende til. De blir derfor ofte bedt om å skrive om sine meninger og holdninger til spørsmål som de ikke kan ha egne erfaringer med, men en holdning til likevel. I ettertid kan NEG bare beklage at ikke også spørsmål om ufrivillig barnløshet og kunstig befruktning ble stilt.

FORTELLINGER

I økende grad utover 1980- og -90-tallet har NEG bedt medarbeiderne sine om å gi eksempler eller fortellinger i tilknytning til temaer som blir tatt opp. Dette er i tråd med at vi i spørrelistene henvender oss til den enkelte medarbeider. Med andre ord, den faglige erkjennelsen av at en person ikke kan gå god for andre erfaringer, meninger og holdninger enn sine egne, og ikke hele bygdas, har ført til en endring i retning av en subjektivering av spørrelistene og dermed også av kriterier for hvordan vi ønsker oss svarene. I tidligere etnologisk forskning ble anekdoter og fortellinger regnet som mindre troverdige kilder fordi de ikke var historisk dokumentasjon. Dagens forskning er opptatt av at eksempler og fortellinger tjener til å konkretisere, underbygge og forklare erfaringer og holdninger på en helt annen måte enn et generelt utsagn. Fortellinger og eksempler kan like gjerne knyttes til spørsmål om gjenstander som til mer eksistensielle spørsmål. Fortellingen uttrykker mer om medarbeiderens opplevelse og holdninger enn et generelt utsagn i samme retning ville gjort.¹⁴

En enkelt medarbeider fortalte om tapet av et barn. Mens det dro ut med fødselen, hadde han denne opplevelsen:

Medan me venta hadde eg ei undarleg oppleving. Nokre dagar før vart det sagt meg oppatt og oppatt ordi frå Jobs bok: Herren gav. Men so ein dag seinare kom den neste leden: Herren tok. Dette kom og igjen og igjen. Då seig den kjensla inn i meg: Dette barnet kjem de til å missa.

Slik gikk det også, men fortellingen fortsetter slik:

Eg fortalde kona korleis eg hadde vorte førebudd. Det er ein tredje led og i dette: Herrens namn vere lova. Men det gjekk ei tid før me greidde å samla oss i den lovprisingi. (33769)

Strengt tatt kunne medarbeideren skrevet kort at om man får barn eller ikke, står i Guds hånd, slik flere andre gjør. Det ville vært en ren konstatering. Men fortellingen utdyper holdningen og fører kanskje til at vi som leser beretningen forstår bedre både smerten ved tapet og troen på at det står en Skaper bak det som skjer.

Vår tids spørrelistor og fokuseringen på den enkelte medarbeiders erfaringer og holdninger kan føre til at vi får inn et materiale som også går ut over det vi har spurt om. Ett eksempel er fra en kvinne født i 1956 som skriver om det å være enslig mor:

Jeg har aldri vært gift mor. Jeg har vært samboer fram til eldste barnet var 2 ½ år. Et år etterpå ble nr. 2 født. Men de har samme far. Jeg gikk gjennom svangerskap nr. 2 alene, og ble alene videre framover. Foruten å være alenemor selv, har jeg mye erfaring med alenemødre både privat og gjennom organisasjonsarbeid. Samboende mødre ble likestilt med gifte mødre. Men alenemødre var noe helt annet. Vi blir oppfattet av mange som snytere (både av privatpersoner og offentlige etater). Vi snyter staten (potensielle trygdemisbrukere), vi er slemme og vanskelige mot de stakars fedrene, vi er en fare for gifte kvinners ektemenn osv. osv. Vi må derfor hele tiden forsvare oss, forsvare hver krone vi bruker, vi må være både mor og far i hverdagen, våre barn må være plettfriske på alle måter, vi må ikke klage men være sterke osv. (33793)

Fortellingen inneholder mange tankevekkende sider ved det å være enslig mor i etterkrigstidens Norge. Svarematerialet kan også bli svært personlig, som når det inneholder intim informasjon og fortellinger om konflikter mellom partene i forbindelse med det å bli foreldre. En mann, født i 1956, skrev om sin erfaring med å bli far:

Min partners tilstand etter fødselen var lite oppmuntrende for å si det pent. Hun var slem. Jeg var på jobb om dagen og oppe om natta. Det her er snart 16 år siden. Hun hadde noen fryktelige ”nykker”. Hun fikk også støv på hjernen. Satt og ventet på meg om ettermiddagen slik at jeg skulle begynne å vaske. Kunne ikke spise i mitt eget hus. Kunne søle på gulvet og kjøkkensakene ble skitne. Jeg visste ikke stort om stell av små barn. Da jeg kom fra arbeid var det en selvfølge at jeg gjorde husvask og stelte ungen. Da ungen vokste til så var vi mye ute og gikk. Da fikk jeg fred. Hadde ikke pappapermisjon og jobben min var slik at jeg ikke kunne ta meg fri. Jeg hadde vel ikke akkurat tid til å tenke over det å bli far og eventuelle forventninger, for alt gikk døgnet rundt. Etter ca. 1 års tid begynte det å normalisere seg igjen. (33705)

Det moderne fellesprosjektet, å få barn, viser her en side som det også er viktig å få med. Her er det også snakk om manns- og farsrollen slik den utviklet seg i de siste tiårene av 1900-tallet. Ville en mann som ble far på 1930 eller 1940-tallet, eller enda tidligere, hatt slike erfaringer? Som "dyppedykk" i et tema er denne typen informasjon og fortellinger et uvurderlig tilskudd. Kravet til ansvarlighet når materialet skal brukes blir imidlertid langt sterkere, både for NEG som institusjon og for den enkelte forsker som bruker dette kildematerialet.

Den moderne papparollen. Før kontortid (venstre). Kveldsstellet (høyre). P.E.

SPØRSMÅL, SVAR OG ANALYSE

Det er altså en uløselig sammenheng mellom hvordan spørsmålene stilles og det svarmaterialet som blir resultatet av en spørreliste. Spørsmål og svar er igjen avhengig av de temaer og metoder som til enhver tid gjelder innenfor et fagområde. Alderen på den som svarer betyr også en del. De mest personlige, av den typen jeg har sitert over, er svar fra kvinner og menn født etter 2. verdenskrig. Både spørsmål og svar omkring det å få barn forteller om endringer som har funnet sted når det gjelder forskningsretninger, samfunnsutvikling og personlige holdninger og verdier. De er uløselig knyttet til hverandre i en prosess som går fra historisk dokumentasjon til opplevelse. I motsetning til svarene på spørrelistene som ble sendt ut på 1950-tallet, viser svarene fra

1990-tallet den personliggjøringen som har funnet sted, ikke bare når det gjelder holdningen til det å bli foreldre, men også i måten å beskrive den på. De gode skribentene makter å sette ord på akkurat det, gjennom fortellinger som er så personlige at vi som lesere har følelsen av å være til stede sammen med paret i deres opplevelser og forhandlinger om det å være foreldre.

LITTERATUR

Bergquist, Magnus 1994. Att komma till världen – barnafödande som könskonstitueringsprocess. Ljugården. Meddelande från Etnologiska institutionen Göteborgs universitet 4, 96-118

Blikstad, Eivind 1990. Når menn blir fedre. Et knallhardt forsvar for myke verdier. Oslo, Pax

Brudal, Lisbeth 1984. Å få barn. Fødselspsykologi for foreldre. Oslo, Aschehoug

Eide, Espen 1985. "Du står med to liv i neven". Hovedoppgave i folkloristikk, UiB. Bergen

Grastvedt, Laila 1984. "Det var itt'no å sku' åt'n dokter etter". Utvikling av fødselstradisjoner og –holdninger blant fødende og helsepersonell i Norge de siste 150 åra. Hovedoppgave i folkeminnevitenskap, UiO. Oslo

Moestue, Anne 1998. Spørrelistearbeidet ved Norsk etnologisk gransking. S. 93-114 i "Verden var hennes tekst". Forskeren Lily Weiser-Aall. En minnebok 1898-1998. Red.: Anne Moestue og Reimund Kvideland. Oslo, Norsk etnologisk gransking/Norsk folkeminnelag. (Småskrifter fra Norsk etnologisk gransking 11/Norsk folkeminnelags skrifter 144)

Skjelbred, Ann Helene Bolstad 1998. Fortellinger om huldra - fortellinger om oss. Oslo, Tano Aschehoug

Weiser-Aall, Lily 1963. Gifteferdig ungdom. Norge 10, 111-122

Weiser-Aall, Lily 1968. Svangerskap og fødsel i nyere norsk tradisjon. En kildekritisk studie. Oslo, Norsk Folkemuseum. (Småskrifter fra Norsk etnologisk gransking 6-7)

Weiser-Aall, Lily 1973. Omkring de nyfødtes stell i nyere norsk overlevering. Oslo, Norsk Folkemuseum. (Småskrifter fra Norsk etnologisk gransking 8)

NOTER

1) Spl. 45 (1954) Barnestell i eldre tid. Omsorg og stell med barn før dåpen. I den neste spørrelisten om Barnestell i eldre tid (spl. 46), var fokuset på tiden fra dåp til lekealder. Jeg bruker bare spørreliste 45

2) Weiser-Aall 1963

- 3) Ibid. s. 112
- 4) Tallet i parentes betyr her, og i resten av artikkelen, svarets aksjesjonsnummer i NEGs arkiv
- 5) I dag er prosess og endring vel så viktige kriterier for å forstå tradisjon
- 6) Weiser-Aall 1968 og 1973
- 7) Spl. 179 (1998) Å bli mor og far
- 8) Bergquist 1994; Eide 1985; Fjell 1997; Grastvedt 1984; Weibust 1988
- 9) Bergquist 1994; Brudal 1984
- 10) Blikstad 1990
- 11) 28 av 116
- 12) Weiser-Aall 1968, Del I
- 13) I dag ville vi tatt med et slikt spørsmål. Lov om personregister er erstattet av Lov om behandling av personopplysninger og det er blitt klarere hvordan et arkiv som NEG skal forholde seg til loven. I dag er hver spørreliste påført en samtykkeerklæring
- 14) Mer utdypende om fortellingens rolle, har jeg skrevet om i boken Fortellinger om huldra - fortellinger om oss. Se Skjelbred 1998